

ТЕОРІЯ І МЕТОДИКА НАВЧАННЯ У ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

УДК 379.8.092.2:796

Т. С. Бондар

СТРУКТУРА СУЧАСНОГО РУХОВОГО ДОЗВІЛЛЯ ПІДЛІТКІВ: СТАН ТА АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ

Починаючи з середини 90-х років, відновилися активні наукові дослідження, у напрямку пошуку шляхів реалізації виховної функції фізичної культури у системі освіти дітей та підлітків, започатковані П. Лесгафтом. Такі сучасні вчені як В. Бальсевич, М. Візітей, М. Віленський, В. Видрин, Л. Лубишева, Ю. Ніколаєв, М. Пономарьов, Т. Ротерс, В. Сутула, Б. Шиян [1, 2, 3] тощо, сформулювали кінцевою метою процесу фізичного виховання – формування особистісної фізичної культури дитини.

Такий великий інтерес з боку науковців до вказаного виховного напрямку обумовлений в першу чергу зниженням мотивації підростаючого покоління до регулярних занять фізичними вправами та спортом, що у цілому призвело до зменшення рухової активності дітей та підлітків, та відповідно зниження рівня фізичного здоров'я.

У наших попередніх публікаціях [4, 5, 6, 7] висвітлювалися актуальні питання, пов'язані з процесом формування свідомого ставлення школярів до засобів фізичної культури, зокрема визначалися роль та місце рухового дозвілля у даному процесі. І якщо функції різних класичних форм фізичного виховання у дозвіллі підростаючого покоління розглянуті науковцями у достатній мірі (секції, гуртки, заняття у ДЮСШ та центрах туризму тощо), то зміст та функції новітніх форм рухової активності підлітків, зокрема тих, що залежать від родин підлітків, у науковій літературі не розглядалися. У зв'язку з цим, виникає необхідність у класифікації та теоретичному обґрунтуванні рухового дозвілля підлітків як системи, яка впливає на формування у них особистісної фізичної культури, що й зумовило мету даного дослідження.

Проведений аналіз літератури, документації, нормативно-правової бази України дозволив з'ясувати, що різні форми організації рухового дозвілля підлітків можливо розподілити на два великих компоненти: дозвіллева діяльність у системі освіти та дозвіллево-рекреаційна діяльність. Перший компонент, у свою чергу розподіляється на рухову діяльність підлітків у школі (заняття в спортивних секціях та гуртках загальної фізичної підготовки у позаурочний час у школі, зокрема у колективах фізичної культури, клубах; різноманітні фізкультурно-спортивні заходи) та поза школою (заняття у різних дитячо-юнацьких школах; у будинках дитячої творчості (гуртки туризму та краєзнавства,

естетичної фізичної культури (різноманітні танці) та станціях туризму; відпочинок у пришкільних, замських, цілорічних дитячих закладах оздоровлення та відпочинку тощо) (рис. 1).

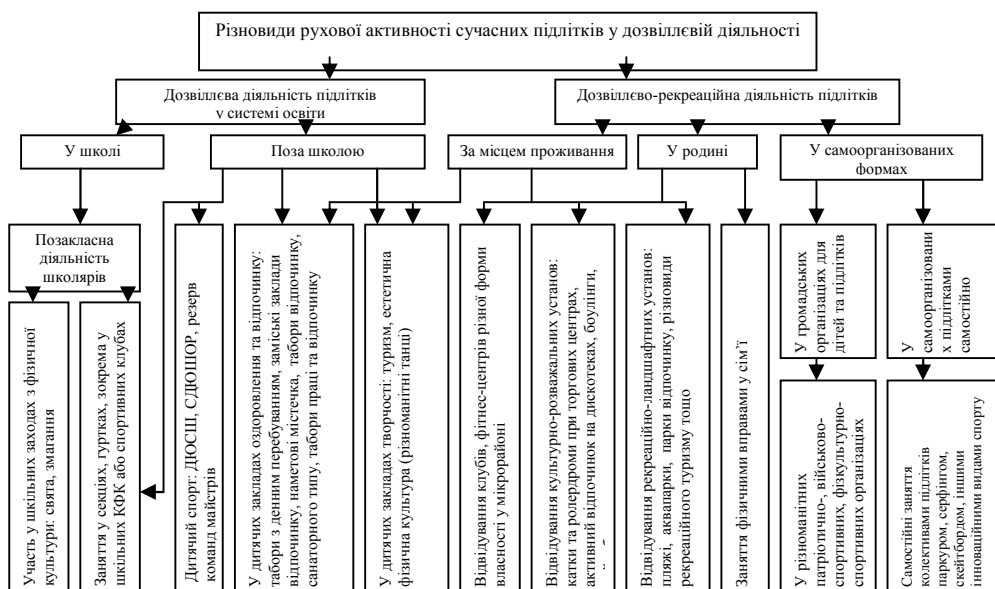

Рис. 1. Структура сучасного активного дозвілля підлітків

Другий компонент класифікації рухової діяльності підлітків у дозвіллі розподіляється на такі складові: за місцем проживання (відвідування клубів, фітнес-центрів різної форми власності у мікрорайоні; відвідування культурно-розважальних установ: катки та ролердроми при торгових центрах, активний відпочинок на дискотеках, боулінги, пейнтбол тощо); відвідування рекреаційно-ландшафтних установ: пляжі, аквапарки, парки відпочинку, різновиди рекреаційного туризму тощо). Безсумнівно, що неможливо уявити цю складову дозвілля без участі родин підлітків (фінансування цих занять батьками, спільне відвідування перелічених установ тощо). У переважній більшості випадків відбувається інтеграція з наступною складовою дозвілєво-рекреаційної діяльності підлітків – заняттями фізичними вправами у родині.

Третя складова, у свою чергу, розподіляється на відвідування підлітками громадських організацій для дітей та молоді (різноманітні патріотично-, військово-спортивні, фізкультурно-спортивні організації) та самостійні заняття колективами підлітків інноваційними видами спорту (паркур, серфінг, скейтбординг, вело-акробатика тощо). Розглянемо представлену структуру докладніше.

Дозвілєва фізкультурна діяльність підлітків у системі освіти. Аналіз нормативної бази України показав, що фізкультурно-спортивне дозвілля у системі освіти регулюється наказом Міністерства освіти і

науки, молоді та спорту України № 486 від 21.07.2003 р. «Про систему організації фізкультурно-оздоровчої та спортивної роботи дошкільних, загальноосвітніх, професійно-технічних та позашкільних навчальних закладів». Ця система спрямована на реалізацію основних напрямів Національної доктрини розвитку освіти України та впроваджена у зазначених навчальних закладах, незалежно від підпорядкування та форми власності, з метою виховання відповідального ставлення дітей та молоді до власного здоров'я і здоров'я оточення як до вищої індивідуальної і суспільної цінності; формування у них навичок здорового способу життя тощо.

Отже, виходячи з викладеного, *організація дозвіллевої рухової діяльності дітей та молоді у системі освіти* нами розуміється як організована форма педагогічної роботи, яка реалізується шляхом проведення фізкультурно-спортивних занять у позаурочний час, та спрямовується на виховання у дітей та молоді фізичної культури особистості та зміцнення їх здоров'я.

Проте практика шкіл засвідчує, що реально шкільні секції та гуртки відвідує близько 10% учнів, а там де позакласна робота організована на підставах учнівського самоврядування та реалізації особистих потреб підлітків (ФС(О)К та КФК) – до 25 % школярів [8].

Основними причинами, які знижують інтерес та мотивацію підлітків до відвідування вищевказаних занять, школярі вказують: низький рівень матеріально-технічного забезпечення (недостатня кількість інвентарю та обладнання, а інколи й спортивної бази) [8]; незабезпеченість фізкультурно-спортивними кадрами (наприклад, у Харківській області до 70% уроків з фізичної культури у початковій школі проводяться вчителями-класоводами, що негативно відбивається пізніше, коли діти переходять до середньої ланки школи); не цікавість видів спорту та важка праця під час опанування ними та інші причини.

Отже, для інтенсифікації позакласної фізкультурно-оздоровчої роботи у рамках загальноосвітніх навчальних закладів, слід розглядати дозвілля підлітків як систему, відповідно до класифікації (рис. 1), а також, на нашу думку, використовувати механізми ринкової економіки (конкуренція, маркетинг, попит, пропозиції тощо) та запозичувати, по можливості, новітні інтересні форми організації рухової активності.

До мережі *позашкільних закладів*, що забезпечують рухову активність підлітків відносяться дитячо-юнацькі спортивні школи, спортивні дитячо-юнацькі школи олімпійського резерву, дитячі школи команд майстрів (наприклад, академії «Металіст», «Шахтар», «Динамо» тощо) будинки дитячо-юнацької творчості, центри дитячо-юнацького туризму та інші подібні заклади. Вони, як і вказані вище форми організації рухового дозвілля підлітків у загальноосвітніх навчальних закладах, також відносяться до системи фізичного виховання.

Не дивлячись на кризові явища у системі освіти, останніми роками спостерігається тенденція до збільшення кількості вихованців у

позашкільних установах, зокрема тих що надають фізкультурно-спортивні послуги, при відносній стабільності мережі закладів позашкільної освіти.

Проте слід вказати на ряд негативних моментів, щодо функціонування дитячо-юнацьких спортивних шкіл, які розглянуто різними авторами у наукових джерелах. Так, К. Козлова, І. Асаулюк, С. Дмитренко (2006) відмічають, що юні спортсмени ДЮСШ мають посередній рівень знань з проблем олімпійської освіти. Дослідженнями В. Мазіна (2012) виявлено низький рівень виховної роботи у ДЮСШ. Отже, з метою залучення більшої кількості підлітків до занять у ДЮСШ та формування у них фізичної культури особистості у системі виховної роботи, необхідно розв'язати вказані питання.

Розглядаючи діяльність *комплексних закладів позашкільної освіти*, таких як будинки дитячо-юнацької творчості (БДЮТ), щодо формування фізичної культури особистості підлітків, відмічаємо, що БДЮТ здійснюється фізичне виховання за декількома напрямками. Перший напрямок – естетичне фізичне виховання (різноманітні танцювальні секції), другий – туристсько-краєзнавча робота. Однак, педагоги, що ведуть такі гуртки, не пов'язують свою діяльність з фізичною культурою. Хоча що у першому, що у другому випадку використовуються саме засоби фізичної культури – фізичні вправи та сили природи. Відповідно, до дітей не доводиться інформація, що їх заняття танцями, туристсько-краєзнавчою роботою є проявом як суспільної, так і особистісної фізичної культури.

Однією з щонайпотужніших складових *дозвілля у період канікул улітку* є дитячі установи оздоровлення і відпочинку (ДЗОВ) (Закон України «Про оздоровлення і відпочинок дітей»). У деяких джерелах, ці заклади відносять також до оздоровчих установ за місцем проживання, тобто як компонента *дозвіллево-рекреаційної діяльності* дітей та підлітків (рис. 1). Результати наших попередніх досліджень у цілому засвідчують, що процес фізичного виховання у заміських дитячих закладах оздоровлення та відпочинку майже в три рази інтенсивніший у порівнянні з загальноосвітніми навчальними закладами та пришкільними літніми таборами. Це обумовлено, з однієї сторони, наявністю у дітей великої кількості вільного часу, використанням у практиці таборів нестандартних засобів та форм підвищення рухової активності дітей та підлітків (ігри-конкурси, креативні естафети, квести тощо), з іншої – особливостями структури оздоровчо-виховного процесу.

Наступним компонентом класифікації є *дозвіллево-рекреаційна діяльність підлітків* – сукупність засобів та форм рухової активності, які свідомо реалізуються підлітками під час дозвілля на ґрунті власних знань, переконань, потреб, уподобань і досвіду з метою відновлення працездатності організму, покращення власного здоров'я, а також отримання задоволення від даного процесу.

Однією з складових дозвіллево-рекреаційної діяльності підлітків

(рис. 1) є відвідування закладів, які надають фізкультурно-спортивні послуги *за місцем проживання*. До них відносяться: по-перше, дитячі та підліткові клуби, різноманітні фітнес-центри; по-друге, катки, ролеродроми тощо у торгівельно-розважальних центрах; по-третє, рекреаційно-ландшафтні установи.

Розглядаючи першу категорію ряд закладів, констатуємо, що у містах України, з однієї сторони збільшилась загальна кількість різноманітних фітнес-установ та центрів, а з другого, скоротилася мережа дитячих та підліткових клубів [9].

Проведений аналіз показав, що у науковій літературі майже не зустрічаються дані стосовно відвідування підлітками фізкультурно-спортивних установ приватної форми власності. Також потребують вивчення особистісні причини відвідування або невідвідування підлітками вказаних закладів. Крім того, існує нагальна потреба дослідження реального стану відвідування підлітками установ за місцем проживання на підставі соціометричних досліджень.

Відповідно до зображеної на рис. 1 класифікації активного дозвілля, однією з його форм є відвідування підлітками катків, ролердромів, боулінгів тощо у *торгівельно-розважальних центрах*. У спеціальній літературі, нажаль цей аспект дозвілля населення, не представлений, хоча за нашими спостереженнями дуже велика кількість осіб організовує свій відпочинок саме таким чином. При цьому підлітки відвідують вказані центри як самостійно, так і з батьками.

Велика популярність такої форми організації вільного часу, на нашу думку, пов'язана з тим, що, по-перше, надаються якісні послуги (якісний лід або покриття, святкова атмосфера (музика, ефекти) тощо), по-друге, доступний прокат спортивного інвентарю (ковзанів, роликів), по-третє, зручне розташування торгівельно-розважальних центрів (на сприятливих транспортних вузлах, наявність місць паркування).

Наступною складовою системи активного дозвілля є відвідування підлітками *рекреаційно-ландшафтних установ*: парків культури та відпочинку (діснейлендів, луна-парків, атракціонів), аквапарків, пляжів та рекреаційних зон. На нашу думку, рекреаційно-ландшафтні установи також сприяють розвитку фізичних якостей та систем організму. Наприклад, коли дитина катається на каруселях у неї підвищується артеріальний тиск, збільшуються показники частоти серцевих скорочень, а також тренується вестибулярний апарат, від якого напряму залежать прояви координації рухів, тобто спритності.

Сам термін «рекреаційно-ландшафтні» запозичений з архітектури та географії, і тлумачиться у даних галузях знань як ландшафт, використовуваний для цілей рекреаційної діяльності людини, що формується і функціонує під її впливом. У контексті даної роботи *рекреаційно-ландшафтні установи (РЛУ)* – це спеціально-організовані території, що включають взаємодіючі природні і антропогенні компоненти, які формуються під впливом людини, з метою організації

активного відпочинку, відновлення працездатності та здоров'я населення.

Вказані установи, на думку вчених, є соціально-педагогічними комплексами, що виконують просвітницьку, рекреаційну, соціальну, виховну, культурну, екологічну функції. Паркові комплекси пропонують великий асортимент послуг: творчі заходи, гольф, теніс, велосипедні прогулянки, плавання, екскурсії, гральні майданчики для дітей, культурно-мистецькі клуби, групи здоров'я. У парках використовуються різноманітні форми організації дозвілля: вистави балету на воді, вечори відпочинку для дорослих, ігрові конкурси, спортивні змагання, рекреаційні програми.

Проте у науковій літературі не представлено ставлення підлітків та їх батьків до такого різновиду активного дозвілля, не визначено роль РЛУ у процесі формування фізичної культури особистості підлітків тощо.

Однією з найпростіших та доступних форм організації рухового дозвілля підлітків – є *фізичне виховання у сім'ї*. Воно формує базові фізичні навички у дитини. Академік А. Белкін стверджує, що спілкування з батьками – «головна потреба дитини». «З дитиною необхідно грати!» Якщо врахувати, що фізичні вправи по своєму характеру нагадують гру (до речі, на зорі теорії фізичного виховання всяку фізкультурно-спортивну активність називали грою), заклик академіка можна перефразувати як «з дитиною треба разом займатися фізкультурою». Аналогічної точки зору дотримуються В. Лозова, Г. Троцько [10].

Проте, не дивлячись на простоту та доступність форм фізичного виховання у родині, даних щодо стану фізичного виховання підлітків у сучасних сім'ях у спеціальній літературі майже не зустрічається. Цей аспект потребує додаткового вивчення.

Наступною складовою класифікації рухового дозвілля підлітків (рис. 1) є *заняття фізичними вправами у самоорганізованих формах*.

Виходячи з поняття самоорганізації як процесу впорядкування елементів одного рівня в системі за рахунок внутрішніх чинників, без зовнішньої специфічної дії (зміна зовнішніх умов може також бути стимулюючою дією) та у результаті аналізу спеціальної літератури, ми дійшли до висновку, що самоорганізовані форми тотожні у розумінні науковців з громадськими організаціями, які тлумачаться як добровільні формування населення, що виникло в результаті вільного волевиявлення громадян, що об'єдналися на основі спільності інтересів. Такими самоорганізованими формами можуть бути *громадські організації*, зокрема фізкультурно-спортивні, військово-патріотичні, національно-патріотичні тощо, та *самоорганізовані (стихийні, некеровані) колективи*, що і дозволило розподілити даний компонент рухового дозвілля підлітків на дві відповідних складових.

Втім, не дивлячись на такий розподіл, очевидно, що усі такі групи несуть соціально значущий конструктивно-перетворюючий початок, мають свої цілі, завдання, програму дії, що є дуже важливим у

виховному процесі, а також у організації дозвілля. Однак, діяльність громадських організацій та самоорганізованих груп підлітків залишається недостатньо вивченою та майже не представлена у науковій літературі.

Висновки.

1. Проведений аналіз матеріалів сучасної науково-методичної літератури, нормативної бази України, дозволив визначити класифікацію активного дозвілля сучасних підлітків на ґрунті використання основних засобів фізичного виховання (фізичні вправи та сили природи), а також спрямованості на організацію свідомої рухової активності підлітків, яка лежить в основі формування їх особистісної фізичної культури (зміцнення здоров'я, формування здорового способу життя, організація рухового змістовного дозвілля тощо).

2. Сучасна класифікація активного дозвілля підлітків включає не тільки традиційні форми фізкультурно-спортивної діяльності (позакласні заняття у гуртках, секціях; заняття у позашкільних закладах, у тому числі дитячих закладах оздоровлення та відпочинку, клубах за місцем проживання) але й інноваційні форми дозвіллевої діяльності (аквапарки, рекреаційно-ландшафтні установи, фітнес-заклади, діяльність підлітків у формальних (національних, патріотичних) та неформальних фізкультурно-спортивних об'єднаннях), та розподіляється на дві великих складові: дозвіллева діяльність у сфері освіти та дозвіллево-рекреаційна діяльність.

3. Не дивлячись на достатню вивченість питань, пов'язаних з активним дозвіллям підлітків у системі освіти, на даний час недостатньо з'ясовано реальний стан відвідування підлітками різних форм позакласних та позашкільних занять, а також практично не встановлений відсоток підлітків задіяних у дозвіллево-рекреаційній діяльності (аквапарки, рекреаційно-ландшафтні установи, тогргівельно-розважальні центри, фітнес-заклади, формальні та неформальні фізкультурно-спортивних, національних, патріотичних об'єднаннях, сім'ях); по-друге, невиявленими залишаються соціальні, організаційні та педагогічні умови формування фізичної культури особистості підлітків у дозвіллевій діяльності; по-третє, недостатньо вивченими залишається функціонування різноманітних комерційних та некомерційних закладів по забезпеченню активного дозвілля підлітків. Виявлені проблеми визначають напрями подальших досліджень.

Список використаної літератури

1. **Ротерс Т. Т.** Організаційно-педагогічні технології фізичного виховання школярів / Т. Т. Ротерс // Педагогіка, психологія та мед.-біол. пробл. фіз. виховання і спорту: Харків: ХДАДМ (ХХП), 2010. – № 6. – С. 98-100. 2. **Визитей Н. Н.** Физическая культура личности / Н. Н. Визитей – Кишинев : «Штинца», 1989. – 110 с. 3. **Сутула В. О.** Формування фізичної культури особистості стратегічне завдання

фізкультурної освіти учнів загальноосвітніх навчальних закладів / В. О. Сутула, Т. С. Бондар, Ю. В. Васьков // Слобожанський науково-спортивний вісник: Харків: ХДАФК, 2009. – № 1. – С. 15-21.

4. Бондар Т. С., Золочевський В. В. Актуальні проблеми рухового дозвілля підлітків за місцем проживання // Матеріали міжнар. науково-практ. конф. «Здоров'я людини у сучасному суспільстві», Сімферополь : Кримський інститут бізнесу, 2012, – С. 25-27.

5. Бондар Т. С. Суспільно-нормативні передумови вдосконалення фізичного виховання дітей та молоді у дозвіллевій діяльності / Т. С. Бондар // Вісник Чернігівського національного педагогічного ун-ту імені Т. Г. Шевченка. – Чернігів : ЧНПУ, 2012. – Вип. 102. – Т. 1. – С. 91-94.

6. Бондар Т. С. Характеристика інтенсивності фізичного виховання у структурі навчально-виховного та оздоровчо-виховного процесів / Т. С. Бондар // Педагогіка, психологія та мед. – біол. пробл. фіз. виховання і спорту, 2012. – № 12. – С. 28-31.

7. Сутула В. О. Здоров'я школярів як соціально-педагогічна проблема / В. О. Сутула, Т. С. Бондар., М. М. Кочуєва // Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка, 2010. – № 17. – Ч. II. – С. 295-304.

8. Бондар Т. С. Організаційно-педагогічна технологія менеджменту учнівських фізкультурно-оздоровчих клубів : Дис...канд. наук фіз. вих. : 24.00.02 «Фізична культура, фізичне виховання різних груп населення» / Т. С. Бондар. – Х., 2010. – 232 с.

9. Бондар А. С. Менеджмент рекреаційно-оздоровчої роботи / А. С. Бондар. – Харків, 2010. – 176 с.

10. Лозова В. І. Теоретичні основи виховання і навчання: Навч. посіб. / В. І. Лозова, Г. В. Троцько. Харк. держ. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. – 2-е вид., випр. і доп. – Х: ОВС, 2002. – 400 с.

Бондар Т. С. Структура сучасного рухового дозвілля підлітків: стан та актуальні проблеми

Розглянуто структуру сучасного рухового дозвілля підлітків, яка розподіляється на дозвіллеву діяльність у сфері освіти (позакласні та позашкільні заняття) та дозвіллево-рекреаційну діяльність (заняття за місцем проживання (фітнес, торгівельно-розважальні установи), інноваційні форми (аквапарки, рекреаційно-ландшафтні установи), заняття у формальних (спортивних, патріотичних) та неформальних дитячих об'єднаннях).

Ключові слова: Дозвілля, підлітки, фізичне виховання, рухова активність, класифікація.

Бондар Т. С. Структура современного двигательного досуга подростков: состояние и актуальные проблемы

Рассмотрена структура современного двигательного досуга подростков, которая распределяется на досуговую деятельность в сфере образования (внеклассные и внешкольные занятия) и досугово-рекреационную деятельность (занятие по месту жительства (фитнес, торгово-развлекательные учреждения), инновационные формы

(аквапарки, рекреаційно-ландшафтні установи), заняття в формальних (спортивних, патріотических) і неформальних дитячих об'єднаннях).

Ключевые слова: Досуг, підлітки, фізичне виховання, рухова активність, класифікація.

Bondar T. S. Structure of Current Physically Active Leisure Activities of Teenagers: Condition and Topical Problems

The article gives the classification of physically active leisure in teenagers based on the use of basic means of physical education, as well as the focus on the organization of conscientious physical activity of teenagers, which is the basis for the formation of their individual physical culture. The structure of current physically active leisure of teenagers is considered in the article. It is divided into leisure activity in the sphere of education (extracurricular and out-of-school activities) and recreational leisure activity. Despite sufficient previous studies on the issues related to the active leisure of teenagers in the education system, the real state of extra-curricular physical activity of teenagers is not known to full extent, as well as the percentage of teenagers involved in recreational leisure activities. Besides, social, organizational and educational conditions for the development of physical culture in teenagers in leisure activities are not detected yet, and thirdly, remains poorly understood function of various commercial and non-profit institutions to ensure the active leisure teenagers. Functioning of various commercial and non-commercial organizations on the provision of physically active leisure of teenagers is not studied well enough.

Key words: Leisure activities, teenagers, physical education, physical activity, classification.

Стаття надійшла до редакції 16.01.2013 р.

Прийнято до друку 29.03.2013 р.

Рецензент – д. п. н., проф. Ротерс Т. Т.

УДК 379.8.092.2:796

С. С. Козарь, А. Б. Жадан, І. М. Журавльова

УМОВИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ПОЗАКЛАСНОЇ ФІЗКУЛЬТУРНО-ОЗДОРОВЧОЇ РОБОТИ В СУЧАСНІЙ ШКОЛІ

Наприкінці 2008 року Міністерством освіти і науки України було прийнято ряд нормативних актів, у яких визначається нагальна необхідність застосування технологій формування та збереження здоров'я школярів (накази № 956 від 22.10.2008 р. «Про заходи щодо вдосконалення роботи з фізичного виховання та збереження здоров'я